

РЕСУРСИ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД ЯК ОБ'ЄКТ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ

ДЯЧЕНКО Б.І., ГОБЛИК В.В.

***Центр Європейських прикордонних досліджень і кооперації,
Управління економіки держадміністрації***

У минулому в економічній теорії соціалізму була концепція про дарований характер благ природи. Ідеї академіка С.Г. Струмліна про доцільність економічної оцінки природних ресурсів, висловлені в середині 40-х років, не отримали відповідного розвитку. Більшість науковців з проблем природокористування взагалі заперечували належність природних ресурсів до національного багатства. Більше того, коли в 1967–1968 рр. журнал “Вопросы экономики” провів дискусію з питань оцінки природних ресурсів, С.Г. Струмлін критично віднісся до концептуального положення про те, що освоєні і освоювані природні ресурси є “даровані блага природи”. Їх ціну він обґрунтував суспільною вартістю затрат на освоєння.

Зниження запасів природних ресурсів і неефективне їх використання спонукали ще в минулому переглянути питання оцінки і платності природних ресурсів. Як наслідок, була введена плата за користування водними ресурсами, підвищені економічні санкції за порушення визначених нормативів шкідливих викидів виробничих об'єктів у навколишнє середовище. Однак повністю проблеми, пов'язані з економічною оцінкою природних ресурсів і, зокрема, ресурсів мінеральних вод і визначенням цін за їх використання, так і не були вирішені.

Перехід до ринкової системи господарювання багатократно підвищує актуальність проблеми і вимагає її науково обґрунтованого розв'язання. Це особливо стосується мінеральних вод Закарпаття, про лікувальні властивості яких відомо давно, і цікавим є той факт, що ще з часів Австро-Угорщини мінеральну воду із Соймів нинішнього Міжгірського району возили возами у Відень для лікування.

Введення плати за користування ресурсами мінеральних вод, як і природними ресурсами взагалі, – це передумова свідомого використання законів ринку, згідно з якими додатковий дохід від експлуатації кращих ресурсів є складовою частиною вартості продукції. З даної тези видно, що мова йде про рентні платежі за природокористування. Проте стосовно родовищ мінеральних вод Закарпаття, категорія ренти не вкладається в систему рентної теорії щодо інших природних ресурсів і, зокрема, земельних та родовищ корисних копалин. Що стосується останніх двох природних ресурсів, видатний науковець економічної думки Заходу А.Маршалл стверджує: “Фермер зобов’язується вернути землю такою ж родючою, якою він її отримав, а гірничорудна компанія не може цього зробити”; якщо земельна рента розраховується щорічно, гірничача утворюється переважно із “виплат за право розробки надр” (royalties), які здійснюються в пропорції до запасів, що вилучаються із природної комори”. Він також відмічає, що плата за право розробки надр (royalty) – це не рента, хоч її часто так називають.

Щодо родовищ мінеральних вод та їх водопроявів, рентна теорія розроблена недостатньо і на відміну від надр корисних копалин родовища мінеральних вод, які використовуються в межах затверджених експлуатаційних запасів, відновлюються. Проте, на нашу думку, родовища унікальних мінеральних вод Закарпаття стосовно дебіту свердловин і природних джерел не вкладаються у параметри високорентонесучих і навіть середньорентонесучих, а тому здійснювати їх економічну оцінку на основі рентної теорії недоцільно. Більше того, як відмічалось у попередній статті, для нашого регіону характерно різноманіття типів мінвод, в той же час запаси родовищ таких вод, за винятком окремих, незначні. Тобто умовно можна порівняти мінеральні води Закарпаття із рамкою вулика, соти якого представляють родовища мінеральних вод. Такі соти дрібні, але дуже цінні. Те ж саме стосується і родовищ мінеральних вод області, і тому запаси їх повинні використовуватись в режимі безперервного невиснажливого і раціонального природокористування.

Значний внесок в економічну оцінку природних рекреаційних ресурсів здійснили науковці Інституту регіональних досліджень НАН України (в минулому Львівське відділення Інституту економіки).

В одній з монографій названого інституту відмічається, що як об’єкт економічної оцінки можуть розглядатися одиничні ресурси і об’єкти природокористування. “Під одиничним природним ресурсом розуміється конкретний (якісно однорідний і кількісно визначений) вид природного ресурсу”, наприклад запаси корисної копалини або мінеральної води, однорідні за якістю і умовами експлуатації. Щодо природних рекреаційних ресурсів, економічна оцінка всіх їх видів “повинна здійснюватись на єдиній методологічній основі, при якій критерієм оцінки рекреаційних ресурсів є максимальний сукупний народногосподарський ефект, який вноситься ресурсом.

Виділення об’єктів рекреаційного природокористування – важливі завдання, які вирішуються в процесі якісної оцінки природних рекреаційних ресурсів та їх територіальних поєднань. Це важливий етап роботи, який забезпечує інформаційну базу для економічної оцінки об’єктів рекреаційного природокористування та одиничних природних рекреаційних ресурсів.

Отже, об’єкт рекреаційного природокористування – це територіально окреслений комплекс одиничних рекреаційних ресурсів в поєднанні з визначеними умовами оточуючого природного середовища, для якого характерні функціональна рекреаційна спеціалізація, відносна однорідність природно-економічних умов, певний рівень матеріально-технічної бази і трудових ресурсів. При цьому обґрунтовано тезу про первинність економічної оцінки об’єкта рекреаційного природокористування. Це пояснюється тим, що економічний ефект від його експлуатації (відповідно і економічна оцінка), як правило, буде перевищувати суму економічних ефектів (економічних оцінок) одиничних рекреаційних ресурсів, які утворюють об’єкт рекреаційного природокористування.

Разом з тим стверджується, що окремі одиничні природні ресурси мінерального походження, в тому числі мінеральні води, мають специфічні напрямки використання: санаторно-курортне лікування, промисловий розлив їх як лікувальних і лікувально-столових вод, випуск препаратів, продаж на експорт. Тому економічна оцінка рекреаційних ресурсів багатоцільового використання повинна визначатись сумою оцінок всіх напрямків використання рекреаційного ресурсу. Основним елементом при економічній оцінці природних рекреаційних ресурсів є затрати на приріст виробництва “продукції” рекреації, тобто замикаючі затрати. Не заперечуючи актуальності і новизни вироблених науково-методичних підходів щодо економічної оцінки природних рекреаційних ресурсів, відмітимо, що і дослідники цієї проблеми визнають громіздкість економічно-математичних моделей та складність одержання пошукових оптимальних оцінок. В той же час питання введення плати за користування рекреаційними ресурсами і, зокрема ресурсами мінеральних вод, розроблені недостатньо.

Аналізуючи інші методичні підходи щодо оцінки рекреаційних ресурсів, відмітимо “Методичні рекомендації по розрахунках, визначенню і застосуванню нормативів плати за ресурси рекреації”, розроблені в 1990 році колишнім Всесоюзним науково-дослідним інформаційним центром з проблем охорони оточуючого середовища і раціонального використання природних ресурсів Державного комітету СРСР по охороні природи за співучастю Інституту економіки Академії наук. В цих Методичних рекомендаціях обґрунтовані загальні принципи розрахунку нормативів (ставок) платежів за рекреаційні ресурси і, зокрема, плату за право користування ними у формі орендних платежів рекомендовано розраховувати за формулою:

$$P_{\text{л.}} = P_{\text{пл.}} + P_{\text{к.}} + O_{\text{пр.}}$$

де $P_{\text{л.}}$ – плата за право користування рекреаційними об'єктами (ресурсами), крб./відповідну од. виміру;

$P_{\text{пл.}}$ – рентна плата за користування рекреаційними об'єктами (ресурсами);

$P_{\text{к.}}$ – компенсаційні платежі, тобто платежі повернення централізовано здійснюваних або нормативних затрат на охорону і відтворення, раціоналізацію використання рекреаційних об'єктів (ресурсів);

$O_{\text{пр.}}$ – орендний процент, який встановлюється при виникненні майнових правовідносин (на рівні банківського проценту).

Не зупиняючись на особливостях визначення розмірів перерахованих платежів, відмітимо, що окремі з них базуються як на замикаючих, так і приведених затратах.

Заслуговує на увагу “Концепція (загальні принципи) платного природокористування на Україні”, розроблена в 1991 році під егідою Міністерства охорони навколишнього природного середовища України (науковий керівник та відповідальний виконавець д.с.н. В.С.Мищенко).

В основі концептуальних положень механізму платного природокористування, як відмічають автори наукової розробки, лежить різноманітність форм власності на природні ресурси, рентний підхід до їх економічної оцінки та існуючі закономірності ринкових форм господарювання в умовах товарно-грошових відносин. Ці засади, на їх думку, передбачають визначення розміру плати за користування природними ресурсами в залежності від:

– їх якості, місцезнаходження (доступності), цільового призначення, комплексності;

– ціни реалізації продукції (послуг) природокористування;

– витрат на охорону і відтворення;

– економіко-правового режиму природокористування.

У відповідності з цим автори Концепції підрозділили види платежів на:

а) платежі за право користування природними ресурсами;

б) платежі на відшкодування на охорону і відтворення (платежі на охорону і відтворення) природних ресурсів;

в) платежі за нераціональне або понадлімітне використання природних ресурсів (економічні санкції).

В додатку 7 цієї Концепції наведені "Тимчасові нормативи (ставки) плати за користування рекреаційними ресурсами України", які нами стосовно рекреаційних ресурсів Закарпатської області продубльовані в таблиці.

Тимчасові нормативи (ставки) плати за користування рекреаційними ресурсами Закарпатської області (в цінах на 1.01.1991 р.)

Область, тип рекреаційних установ	Ставки плати за право користування (рентні платежі), крб./кв.м.	Ставки плати на відтворення і охорону рекреаційних ресурсів, крб. /кв.м.
Закарпатська область		
Курорт "Поляна"	0,69	2,46
Курорт "Голубине"	0,63	1,23
Курорт "Синяк"	0,75	2,57
Курорт "Сойми"	0,76	2,55
Курорт "Кваси"	0,74	1,27
Будинки відпочинку, пансіонати	0,46	0,47
Туристичні бази	0,67	0,82
Бази відпочинку	0,56	0,57
Піонерські табори	0,22	0,22
Додатково Івано-Франківська область		
Курорт "Черче"	2,80	1,41
Будинки відпочинку, пансіонати	1,10	0,82
Туристичні бази	1,75	1,40
Бази відпочинку	1,69	0,41
Піонерські табори	0,50	0,38

П р и м і т к а: до земель оздоровчого призначення відносяться курорти і санаторії; до земель рекреаційного призначення відносяться по типах рекреаційних установ: будинки відпочинку, пансіонати, туристичні бази, бази відпочинку, піонерські табори.

З даних таблиці видно, що розроблені тимчасові нормативи (ставки) плати за користування рекреаційними ресурсами Закарпатської області, по-перше, не враховують платежі за використання лікувальних мінеральних вод курортами, а обмежені лише платежами за одиницю площі земельної ділянки. По-друге, ставки плати за право користування (колишні платежі) за землі оздоровчого призначення, до яких відносяться курорти і санаторії, по Закарпатській області, майже в 4-кратному розмірі менші від аналогічних земель Івано-Франківщини. Землі сільськогосподарського призначення Івано-Франківської області, як і інших регіонів України, по кадастровій оцінці дійсно більш родючі, ніж на території Закарпаття.

По-третє, стосовно лісових земель на території Закарпатської області, то вони екологічно більш сприятливі для деревостанів корінних типів лісів щодо продуктивності та рекреаційних можливостей лісів порівняно з аналогічними землями інших областей регіону Карпат України.

Лісові землі оздоровчого призначення, до яких відносяться курорти “Синяк”, “Сойми”, “Карпати” та ін., щодо ставок плати за право користування (рентні платежі) перевищують за такими ознаками рекреаційні ресурси сусідніх областей Карпатського регіону України. Це ж стосується будинків відпочинку, пансіонатів, туристичних баз, баз відпочинку, більшість яких функціонує на лісових землях оздоровчого призначення і лісовому середовищі.

По-четверте, майже всі курорти Закарпаття функціонують на базі різнотипних мінеральних вод, і цей фактор також повинен враховуватись при розробці механізму платного природокористування.

І, нарешті, як відмічає д.е.н., проф. Фурдичко О.І., необхідність встановлення економічної оцінки природних ресурсів сьогодні вже не викликає сумніву. На його думку, об'єктами економічної оцінки лісових ресурсів (лісу) можуть бути: деревина, гриби, дичина, водоохоронні, рекреаційні та інші корисні функції, які є складовими частинами лісу, взаємозв'язані між собою і мають споживчу вартість. Тому більшість вчених лісівничого профілю вважають, що ліс слід розглядати як економічну систему, яка складається із взаємозв'язаних між собою і зовнішнім середовищем компонентів, які, незважаючи на їх певний зв'язок, суттєво відрізняються між собою з точки зору виконуваних ними функцій і їх використання, що унеможливорює застосування до них єдиної методики економічної оцінки.

До аналогічного висновку щодо необхідності економічної оцінки одиничних природних ресурсів, в т.ч. рекреаційного призначення, дійшов один із авторів даної статті, започаткувавши у 1990 році розробку методики про порядок визначення та застосування рентних платежів за використання окремих видів лісових ресурсів недеревного рослинного походження на території Закарпатської області (найбільш розповсюджені види їстівних грибів і лісових ягід). Такий же підхід започатковується на стику декількох наук (економічної, бальнеологічної, гідрогеологічної, екологічної, лісівничої, юридичної та ін.). Зокрема, вона буде базуватися на об'єктивних даних Закарпатської геологорозвідувальної експедиції з обліку ресурсів родовищ мінеральних вод, експлуатаційні запаси яких затверджені ДКЗ. По лінії НПО “Реабілітація” будуть використані якісні характеристики унікальних лікувальних вод родовищ мінвод на території Закарпаття. При цьому доцільно розробити такий економіко-правовий механізм справляння нормативів (ставок) плати за використання мінеральних вод, щоб усі суб'єкти природокористування цими ресурсами були поставлені в однакові умови господарювання, а курортно-оздоровчим закладам надати окремі пільги в межах необхідних лімітів при використанні їх за призначенням. Це буде сприяти раціональному використанню та охороні унікальних природних ресурсів мінеральних вод краю.

Попередні розрахунки засвідчують, що тільки за рахунок 12 староосвоєних родовищ мінвод, по яких затверджені експлуатаційні запаси і використання їх буде забезпечено в режимі безперервного, невиснажливого і раціонального природокористування (з даного приводу в минулому році обласній держадміністрації підготовлена науково-аналітична записка), можливі щорічні надходження в бюджет області від справляння платежів за них в сумі понад 70 млн.грн.

Вважаємо, що конкурентоспроможність продукції машинобудування і лісового комплексу, яка виробляється в області, ще довго залишатиметься проблемною як на вітчизняному, так і європейському ринках. А тому одним із стратегічних напрямків розвитку області є пріоритетне освоєння унікальних ресурсів мінеральних вод на основі розробленого економіко-правового механізму платного природокористування за їх використання в курортно-санаторній справі та в індустрії розливу. При виборі такої стратегії з врахуванням специфіки краю будуть створені передумови для розвитку індустрії туризму та необхідні стартові умови для прогресивних соціально-економічних перетворень, передусім в гірських районах області.

Summary

RESOURCES OF MINERAL WATERS AS AN OBJECT FOR ECONOMIC EVALUATION

Dyachenko B.I., Hoblic V.V.

*Centre of European Frontier Investigations and Cooperation,
Department for Economy of Transcarpathian Regional State Administration*

In the context of natural resources economic evaluation only isolated resources and objects of nature use are determined. General principles for calculation of payments normatives for recreational resources are presented, among them payments for the right to utilize them in a form of rest. Main conceptual statements of paid nature use mechanisms are based on different forms of property rights towards natural resources, rent approach in their economic evaluation and existing regularities of marketing in conditions of commodity-moneysrelations.

The comparative characteristic of hydromineral resources of Transcarpathia and Ivano-Frankovsk region is given from the point of view of payments values for the utilization and payments for reproduction and protection.